

Kväve och kol

Novell för Bokebackens kultursida av Bengt Bergström

Cirka 25 kilometer sydväst om Lofotenbanans anhalt Kaisepakte i norra Lappland ligger en renvaktarstuga. Cirka 25 meter från denna stuga reser sig hörnpelare och tak till ett torrpass; rester av väggarna och fjölen ligger spridda på marken. Från takets hörn löper grova vajrar som är förankrade med järntenar. Markförbindningen är dessutom säkrad med stenblock.

En sorgfällig inspektion av platsen leder till slutsatsen att avträdet måste ha ödelagts genom en våldsamt kraftutveckling från dess mitt. Tak och pelare har undgått skada tack vare sin kraftiga konstruktion och relativa avstånd från epicentrum. Man kan fråga, vad hände egentligen här?

I juli 1942 var ett förband jägarsoldater förlagda till denna plats. Renvaktarstugan var kompaniexpedition och det (då) intakta dasset användes av chefen, hans ställföreträdare och adjutanten. Den övriga truppens behov tillgodosågs i en latringrav.

Chefens ställföreträdare, en värnpliktig fänrik, ansågs sjukligt snål och bisarr i största allmänhet. Han skriker när han skiter, så man utan att förstå att fänrikens produkter omvandlades till guld, silver och reda pengar. I själva verket var hans sinne uppfyllt av drömmar efter rikedomar, och hans oavslutliga försök till förverkligande gav endast lindring vid dassbesök.

Han var också deprimerad efter att ha försökt överlämna sin produkt som födelsedagspresent till chefen; det blev en smocka och en veckas kasernförbud. Fast straffet kunde förstås inte verkställas på fjället.

Fänriken var emellertid på många sätt en kompetent militär. Han hade till exempel tillbragt ett år i Mussolinis Italien och där inhämtat de senaste rönen i gaskrigsföring och sprängtjänst. Han kunde skära av en grov björk på mitten med några varv pentylstubin eller flytta ett orubbligt stenblock med ett hekto trotyl.

Efter smockan iakttogs fänriken ofta i närheten av dasset och latringraven, där han på kvällar och morgnar gick och rotade i marken. *Olia e aglio*, kväve och kol, hördes han muttra; gåtfulla ord som ibland åtföljdes av dämpade fniss.

Så kommer då denna oerhörda detonation klockan tre på natten i den arktiska gryningen och dånet studsar flerfaldigt mellan fjällbranterna. De vettskrämda jägarsoldaterna ser från sina tältöppningar ett dammoln vid dasset och det rasslar överallt av nedfallande småsten och träbitar.

Ut ur röken stiger fänriken i fältuniform och full stridsmundering hållande sin italienska gasmask utsträckt framför sig. Han är sotig och håret är svett och han skrattar för full hals.

Han tystnar och betraktar sina kamrater under svullna ögonlock.

- Nå vad ger ni mej för det? Säger han triumferande och börjar skratta igen.

Kompanistryk var det faktiskt många som ville ge honom, men ilskan över den brutala väckningen ersattes snart av motvillig beundran och inte så lite räddhåga. Av en person som kunde tillverka högeffektivt sprängämne av latringropens nitrater kunde man ju vänta sig vad som helst. Till och med chefen, som hade svårt att glömma den fruktansvärda födelsedagsgåvan, blev lite mildare stämd och försökte i fortsättningen overse med fänrikens fekala intressen.

En tid senare inspekterades kompaniet av officerare från staben i Kiruna. Chefens förklaring till det totalförstörda dasset väckte stort intresse, särskilt hos en fet major från Armétygförvaltningen.

- Menar du, sade han, att denne fänrik med hjälp av det där kunde åstadkomma det där?

Han pekade på latrin och nickade sedan mot ruinen.

- Det är ju för fan fantastiskt, göra sprängämne av skit. Detta kan revolutionera krigskonsten eller i varje fall förbilliga kriget. Råvaran är ju gratis. Fänriken är ett geni och hans begåvning måste omedelbart komma fosterlandet till godo.

Sagt och gjort. Fänriken omplacerades med omedelbar verkan till arméledningen i Stockholm och befordrades till överste och chef för en specialsektion Am/lat, forskning och utveckling av ammunition ur latrin. Sektionen visade sig vara framgångsrik, och snart användes det nya sprängämnet i alla de vapensystem där en detonation var så att säga en slutprodukt.

Den fd fänriken var emellertid inte lycklig. Visserligen fick han se sina produkter bokstavligen omvandlas till rikedomar, men i den storskaliga processen gick hans djupaste önskningar och känslor förlorade. Innerst inne ville han se och känna och dofta på ett alldeles eget personligt vis. I desperation försökte han iscensätta en egen föreställning i gammal god stil på högkvarterets VIP-toalett, men det slutade sånär med katastrof då ÖB kom på oväntat besök.

Så tog kriget slut, och fosterlandet efterfrågade ej längre lika ivrigt fänrikens speciella begåvning. Det gjorde emellertid AB Bofors, för vilket kriget alltid pågår, och som alltid söker martialiska talanger.

Fänriken anställdes som forskningschef med uppgift att utveckla ett långsambrinnande krut att användas i raketmotorer.

Framtiden tillhörde ej längre kanoner, utan styrbara missiler med högre precision och lägre kostnad. Han fångades omedelbart av arbetsuppgiften; det låg en oerhörd njutning i just tanken på det långsamt brinnande krutet, den dröjande flamman som stegras till eruption. Efter endast en kort tid kunde han ange formeln för ett idealiskt drivmedel, till stor del sammansatt av hans egna, speciella råvaror.

En vacker vårdag i slutet på femtiotalet var det dags för premiärvisning av företagets stolthet, den revolutionerande missilen Centaur, lika användbar mot mål på marken som i luften. Vapnet med lavett hade ställts upp på en milsvid myr några mil norr om Karlskoga. På avskjutningsplatsen fanns tribun med talarstol, en åskådarläktare samt stadens mässingsorkester.

Presumtiva kunder från mellanöstern och Sydamerika intog hedersplatserna tillsammans med höga stabsofficerare från Sverige. Gästernas huvuden värkte av svensk akvavit, allt givetvis on the house.

Bland experterna runt lavetten befann sig fänriken, exalterad till bristningsgränsen inför den stundande uppskjutningen. Äntligen skulle hans drömmar om ära och rikedom förverkligas i ett erektivt utbrott följt av en brinnande banfas och till slut en grandios sprängning av stridshuvudet. Hela tiden med hans egna produkter. Han gladdes också åt att missilen faktiskt liknade ett gigantiskt stolpiller.

Nu är det tid för avfyring. Orkestern river av en marsch, följt av en tango som en artighet åt de sydamerikanska gästerna. (Ett försök att spela arabisk musik med mässingsinstrument hade uppgivits vid repetitionen.) Företagets vd äntrar talarstolen och beder ut sig om industrisamarbete, internationella fredsansträngningar och det svenska stålets kvalitet. Så en teknisk systembeskrivning på flytande svengelska, varpå den störste schejken får hedersuppdraget att trycka på startknappen. Missilen startar med en förvånansvärt kraftig detonation och drar iväg med det intensiva spårlyuset blossande i röksvansen. På ungefär hundra meters höjd ändras emellertid banvinkeln tvärt och Bofors stolthet dyker med full fart ner i marken inom gott synhåll från åskådarna.

Myrmarken är mjuk och erbjuder relativt lite motstånd mot missilens framfart. I början kan man följa dess väg genom att svaga rökstrimmor stiger upp från markytan, men snart försvinner även dessa. Hur länge brinner motorn, frågar den rasande vd:n. Tjugonio sekunder svarar fänriken med svag röst.

Trots ivriga efterforskningar kunde inte Centaur återfinnas och ligger således för alltid begraven i den värmländska myrmarken. Fänriken fick sparken och framlever sitt liv i obemärkthet. Ibland drömmer han om sitt livs stoltaste ögonblick: när han sprängde lappdasset enbart med hjälp av sitt snille och sina egna produkter.